

УДК 821.161.2-31.09+929Кожелянко

Ольга Поліщук

**АЛЬТЕРНАТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІСТОРІЇ
В РОМАНІ В. КОЖЕЛЯНКА
«ДЕФІЛЯДА В МОСКВІ»**

У статті досліджуються альтернативи минулого і майбутнього на тлі української історії у романі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві» і розглядаються функції стилізації.

Ключові слова: альтернативна історія, симулякри, стилізація, точка біфуркації.

В статье исследуются альтернативы прошлого и будущего на фоне украинской истории в романе В. Кожелянко «Дефиляда в Москве», рассматриваются функции стилизации.

Ключевые слова: альтернативная история, симулякры, стилизация, точка бифуркации.

In article are researching the alternatives of past and future against Ukrainian history in the novel of V. Kozhelyanko «Defilyada in Moscow», treating function of stylization.

Key words: alternative history, simulacrum, stilyzation, a bifurcation point.

У сучасному літературному процесі все більше помітною стає тенденція змалювання письменниками у своїх художніх творах різних варіантів історичного розвитку окремих країн чи всього людства загалом. Зарубіжні письменники активно починають звертатися до цієї теми ще з 40–50-х років ХХ століття. В українську художню літературу альтернативна історія входить лише наприкінці ХХ — початку ХХІ століття. Зачинателем вітчизняної альтернативістики по праву вважають Василя Кожелянка із його романом «Дефіляда в Москві», який вперше побачив світ на сторінках «Буковинського журналу» в 1997 році. На жаль, в Україні й досі немає синтетичної праці з художньої альтернативістики у літературознавстві. Але на увагу заслуговує кандидатська дисертація «Засоби моделювання історії в постмодерній українській прозі» [10] З. В. Шевчук, другий розділ якої присвячено альтернативній історії як одній із форм моделювання історії в художній літературі. Також можна виділити серед наукових розвідок з

альтернативістики в художніх творах статті С. Козлової [5] та Д. Новохатського [7]. Актуальність цієї роботи зумовлена посиленням інтересом письменників до альтернативного розвитку історичних сценаріїв минулого й майбутнього. Об'єктом дослідження цієї студії ми обрали твір В. Кожелянка «Дефіляда в Москві».

Одним із перших до аналізу цього твору вдався Є. Баран у статті «Дефіляда по-чернівецьки» [1]. С. Матієнко у статті «Історія як ореол гри» [6] звертає увагу на те, що «Дефіляду в Москві» написано в дусі альтернативістики як однієї з форм гри з історією, наголошуючи, що «альтернативна історія (а саме так написано роман) дозволяє гру з відомими усім фактами. Достатньо їх кілька разів переставити місцями, і навіть без напруження можна досягнути несподіваного, ефектного поєднання» [6, с. 25]. О. Яцук розглядає мовний аспект творів письменника у статті «Експресивність як відчуття дійсності у романах Василя Кожелянка «Дефіляда в Москві», «ЛжеNostradamus» [11]. Можна ще довго згадувати всіх, хто звертався до аналізу творчості В. Кожелянка, зокрема і його роману «Дефіляда в Москві», проте це не є метою нашої розвідки. Велика зацікавленість науковців цим твором не вичерпує усіх можливих аспектів його дослідження, а дає поштовх для подальших перспективних розвідок у різних літературознавчих напрямках.

Мета статті полягає у спробі дослідити альтернативи минулого і майбутнього на тлі української історії у творі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві».

За основу свого твору письменник узяв події Другої світової війни, зокрема і Великої Вітчизняної війни. Між Німеччиною та СРСР (у творі Советська країна чи Росія) війна у романі як і відносно справжньої історії розпочалася 22 червня 1941 року, але далі події у творі зовсім не збігаються з історичним минулим. З перших же сторінок ми розуміємо, що Україна виступає союзником Німеччини у війні з Росією. Досить чіткою є в романі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві» точка біфуркації, що є однією з найголовніших рис, притаманних альтернативній літературі, як художній, так і науко-

вій. Антиномію у творі автор подає у розділі «Трохи історії», використовуючи стилізацію під «п'яте видання посібника для 9–10 класів «Історія України. За редакцією професора Ф. Оленя» [4, с. 14]. Прийом стилізації під документ є одним із притаманних стилістиці постмодерної літератури, зокрема й альтернативістиці новітнього літературного процесу, який письменники використовують для запевнення реципієнтів у правдоподібності описуваних у художніх творах подій. Точкою біфуркації у творі ми вважаємо 30 червня 1941 року, коли «у Львові було проголошено відновлення Української держави, вождь ОУН Степан Бандера доручив Ярославу Стецькові сформувати уряд» [4, с. 14]. Автор твору через розмову Гітлера, Степана Бандери й Антонеску дає пояснення, які саме чинники вплинули на історичний хід подій і призвели до розходжень із реальними подіями: «Що мені з того, що ви нібито взяли Одесу? А якби я не порозумівся з українцями (Гітлер запропонував Україні стати союзником Німеччини у війні, навзаєм надавши їй статус самостійної держави. — *О. П.*), у нас у тилу з'явилась би їхня повстанська армія, яка б відтягнула на себе частину військ. / — Неодмінно, — посміхнувся Степан Бандера. / — Ну і що? — Антонеску з викликом окинув поглядом Гітлера і Бандеру, який сидів за столом навпроти. / — А то, — скипів Гітлер, — що тоді большевики усіх нас розіб'ють!» [4, с. 2]. І вже через декілька років після виходу книги «Дефіляда в Москві» В. Кожелянко, даючи інтерв'ю на сторінках газети «День», також визначить об'єктивні чинники, за умови яких могла відбутися альтернативна історія нашої країни: «Давайте візьмемо Другу світову війну. У гітлерівському оточенні був такий Альфред Розенберг, один з ідеологів. Він цілком серйозно пропонував таку схему для керівництва Рейху, щоб Україну визнали в етнічних кордонах, приділили більше уваги, зробивши такою маріонетковою державою, як була Словаччина чи Хорватія. Це вже доведено історично. Але були інші думки і вони перемогли. Якби перемогла ідея Розенберга — все було б дещо інакше» [8]. Отже, ми можемо сказати, що на переломний момент в історії України, який призвів до альтернативного ходу історичних подій,

значною мірою вплинули реальні об'єктивні чинники. Проте не можна забувати і про постійну присутність суб'єктивного, творцем якого в творі виступає сам автор.

Розпочавши відлік альтернативної історії нашої держави, В. Кожелянко впродовж усього роману розвиває її, відкриваючи нові альтернативи минулого й майбутнього. У романі «Дефіляда в Москві» автор, припустивши думку про те, що в один із ключових моментів під час Другої світової війни Гітлер міг би прийняти рішення альтернативне до реального, справжнього, такого, що відбулося насправді, сторінка за сторінкою дає змогу читачам побачити іншу історію свого народу і людства загалом. Така історія має умовний спосіб (що було б, якби...). В альтернативістиці, як окремій складовій художньої літератури, на першому плані — авторська фантазія, суб'єктивне бачення письменником будь-якої події. Тому в альтернативній історії новітнього літературного процесу постійно відчутна присутність і об'єктивного (як виразника реальних або реально можливих подій та об'єктивних чинників для створення останніх), і суб'єктивного (як виразника власної точки зору письменника на події, що мають під собою реальне чи фантастичне підґрунтя).

Відносно Москви, то письменник у своєму романі змальовує її альтернативну долю під час Другої світової війни. «На початку жовтня 1941 бої почалися уже на підступах до Москви. Сталінське командування стягло сюди величезні сили. Але 6 жовтня союзницькі війська раптово обрушили на ворога могутні удари. 8 жовтня першою з союзницьких частин у Москву увійшла 4-та Запорізько-Гайдамацька дивізія українського війська. Москву було взято. За тиждень союзницькі війська просунулись за 400 кілометрів за Москву» [4, с. 16] — це уривок з уже згадуваного посібника «Історія України. За редакцією професора Ф. Оленя» за 1972 рік. Цей підручник у романі є симулякром, тобто зображенням того, що насправді не існувало. На відміну від Платона, який розрізняв лише дві стадії відображення (правдиве й навмисно спотворене), французький філософ Жан Бодріяр налічує п'ять: просте відображення дійсності, спотворення дійсності, мас-

кування відсутності дійсності, вдавана дійсність, симулякр, який взагалі не має жодного відношення до дійсності [2]. У нашому випадку, спираючись на філософію Жана Бодрієра, вважаємо, що В. Кожелянко використовує симулякр посібника з історії України для маскуванню відсутності дійсності, яку він зображує в романі «Дефіляда в Москві». Взагалі весь твір сповнений подібною симулякризацією. Це огляд чернівецької газети «Дзигарок» за третє листопада 1941 року, яка не несе у собі жодного інформаційного навантаження, що доповнювало б чи розкривало весь ідейний зміст твору. Тому це вкраплення у текст роману письменник зробив лише з однією метою — замаскувати відсутність зображеної дійсності. По суті «Дзигарок» є квазігазетою. У тому ж дусі написано й лист Генці до Дмитра про події у Чернівцях. Цікавим симулякром, а саме «вдаваною дійсністю», знову ж таки стилізованим під засекречені архівні документи під кодовою назвою «А що то було? Мабуть, НЛО», є матеріали «про те, що коїлось у період з 1941 року по 1945-й (дивний збіг, чи не так? Адже це хронологічні рамки Другої світової війни)» [4, с. 35]. Ще одну імітацію документа письменник використовує, коли вводить до свого роману «твір учня сьомого класу ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ГІМНАЗІЇ № 58» [4, с. 28]. На сторінках роману В. Кожелянка знову зустрічаємо імітацію документа «Міністерство закордонних справ України / Вих. № 229/AS / 24.08.1997 р. / Конфідентно / Г-ну Приймакові В., / Міністру закордонних справ / Московського царства / (Російської держави)» [4, с. 40]. В. Кожелянко намагається запевнити реципієнтів у реальності, справжності та невідомості описаної ним альтернативної історії, використовуючи для цього квазідокументи. Залучення квазідокументів у художній літературі, на думку О. Галича, засвідчують «про тенденцію, що все яскравіше виявляє себе в новітній літературі: коли інтерес до документальності бачення людей і подій переростає в потребу імітувати документи й факти, таким чином розширюючи аудиторію потенційних читачів» [3, с. 12–13].

Вважаємо за потрібне також звернути увагу на те, що В. Кожелянко у своєму романі «Дефіляда в Москві» подає не лише

суто альтернативний хід історичних подій чи змальовує персонажів альтернативних реальним, а також звертається до зображення альтернативної військової техніки й української армії: «...вже у вересні (йдеться про 1941 рік. — *О. П.*) з'явилися перші українські танки, які з конвеєра Харківського танкового заводу вирушали прямо на фронт. Особливо добре зрекомендували себе моделі «Т-33» (у реальному вимірі Т-33 — це легкий плаваючий танк англійського виробництва, який купив СРСР, але через знайдені недоліки ці танки так і не були прийняті на озброєння. — *О. П.*). На Луганському заводі легкої металургії почали збирати українські самостріли, спочатку за фінською технологією — знамениті «фінки», автомати з круглим диском, згодом випускали дуже добрі скоростріли «АКМ» (автомат Калачника, модернізований). Але гордістю українських військовиків стали перші українські літаки військового авіазаводу конструкторського бюро геніального Антоненка. Це бомбовоз і транспортник «Ант», винищувач «Гонта» та штурмовик «Перун» [4, с. 31]. Цікавою у творі є також деталь зображення альтернативної авіації у часи Другої світової війни: «Остап з бійцями чекав біля чотиримоторного «Ту-95» [4, с. 28]. У реальному історичному вимірі Ту-95 був створений лише у 1952 році (у творі йдеться про 1941 рік). Письменник не подає жодного пояснення, чому цей літак в його альтернативній історії з'явився на 11 років раніше, які умови та чинники сприяли цьому. Отже, цей симулякр не має під собою ніякого об'єктивного підґрунтя, а базується лише на авторській фантазії.

Таким же симулякром, а саме вдаваною дійсністю, використаним письменником для утвердження в читацькій свідомості думки про правдивість описуваних у творі подій, є зображення альтернативних нагород України: «...медаль «За взяття Москви» (нагороджувались усі); орден «Шлях Сагайдачного» (коштовний витвір мистецтва із срібла; нагороджувались теж усі — від стрільця до генерала, але за визначні подвиги); медаль «Малиновий Хрест» (для солдатів); орден «Богдан Хмельницький» (для офіцерів) та орден «Князь Святослав» (для генералів). <...> Найвищою державною нагородою України було проголошено «Орден Святого Андрія Первозванного»

[4, с. 31–32]. Взагалі у творі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві» багато зустрічається незначних, на перший погляд, деталей, що є альтернативними щодо реальних. Це і опис військової форми українських солдат, за основу якої була взята форма Українських січових стрільців, і футбольний матч між київським «Динамо» та німецьким «Люфтваффе», який відбувся 21 вересня 1941 року і закінчився рахунком 5:2 на користь українських футболістів. Такі невеликі вкраплення у творі є симулякрами, що несуть у собі важливе смислове навантаження для розуміння сутності альтернативності усього твору.

Письменник у романі робить альтернативні прогнози на майбутній 2041 рік, який у творі зображений як дійсний сучасності: «Це було на початку року, під час його останньої експедиції на Марс. Ескадрою з трьох космічних кораблів командував полковник Левицький. Це був спільний україно-російський проект з участю китайців та американців. Мета — встановити на Марсі стаціонарну станцію, де б вахтовим методом працювали науковці Землі. До цього Марс відвідували різні космічні експедиції — і китайські, і російські, й американські, і, звичайно, космонавти України — держави, яка, починаючи з середини 20-х років ХХІ століття, вийшла в лідери серед космічних держав світу. Ба більше, майже всі ракети, що злітали з Землі у космос, були виготовлені на січеславському заводі «Дніпромаш» [4, с. 46]. Займатися в художній літературі ретропрогнозуванням легше, адже події вже відбулися, ніж робити прогнози на майбутнє, тим паче на віддалене майбутнє. Бо чим більший проміжок часу письменники залучають для свого художнього матеріалу, тим більшою стає можливість існування різних ймовірних варіантів розвитку. Відповідно важче прорахувати об'єктивні чинники для відтворення альтернативних сценаріїв. Сідні Хук з цього приводу зазначає: «Одним із постійних недоліків реконструювання гіпотетичного минулого за допомогою уяви полягає у тому, що висновки робляться для занадто віддаленого майбутнього. Не задовольняючись обмеженим відрізком часу, протягом якого можна уявити собі інший хід подій, відтворювачі минулого ведуть цю лінію невизначено далеко. Тим самим вони

ігнорують те, що в їхні історичні сюжети вплітається все більше нових елементів, і в уявного ходу подій з'являється все більше альтернатив» [9, с. 212–213].

Сам же твір В. Кожелянка завершується власне дефілядою, що відбулася 7 листопада 1941 року на Красній площі в Москві. І хоча все «було зроблено, аби, як здавалося режисерам цього спектаклю, не було жодних неполадностей у відпрацьованому до одуріння сценарії» [4, с. 48], запланована дефіляда виглядає скоріше, як цирково-розважальна буфонада, де викривається сутність і самих головних персонажів, і власне національних ментальностей, представниками яких є останні. «...Війська проходили парадним кроком Красною площею — йшли, трохи заплітаючись, бо зранку мусили були напитися. На мавзолеї-піраміді, де раніше лежала мумія невдатного адвоката Ульянова, стояли посинілі від холоду вожді Антисталінської коаліції, дехто навіть махав рукою, але недовго. Сьомого листопада 1941 року війська прямо з парадку йшли, ні, не на фронт, ішли в теплі казарми. Пити» [4, с. 51].

Отже, у творі В. Кожелянка «Дефіляда в Москві» зображено альтернативне ретропрогнозування історії України під час Другої світової війни та одного з ймовірних варіантів розвитку майбутнього, а саме військово-космічних сил нашої держави. Точкою біфуркації у творі, наявність якої є однією з головних рис, притаманних альтернативістиці, ми вважаємо 30 червня 1941 року, коли було проголошено відновлення Української держави. Хід Другої світової війни, як і вся подальша історія України, що зображена у творі, є суцільною альтернативою. Для надання більшої правдоподібності змальованим у романі подіям В. Кожелянко використовує стилізацію під документ. Увесь твір письменника сповнений симулякрами. Найчастіше автор використовує їх для маскування відсутності дійсності або для ефекту вдоволеної дійсності. Усе це надає письменнику можливість занурити реципієнта у вир зображуваних подій і переконати його в існуванні описаної реальності.

Ця розвідка є однією з небагатьох у вивченні теорії альтернативної історії в сучасному літературному процесі, яка потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран Є. «Дефіляда» по-чернівецьки / Є. Баран // Кур'єр Кривбасу. — 1999. — № 113. — С. 15–152.
2. Бодріяр Жан. Симулякри і симуляція / Жан Бодріяр; [пер. з фр. В. Ховхун]. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. — 230 с.
3. Галич О. Документальна література та глобалізаційні процеси у світі: монографія / О. Галич. — Луганськ: СПД Резніков В. С., 2013. — 264 с.
4. Кожелянко В. Дефіляда в Москві [Електронний ресурс] / В. Кожелянко. — Львів: Кальварія, 2000. — 51 с. — Режим доступу: <http://www.rulit.net/books/defilyada-v-moskvi-read-99268-1.html>
5. Козлова С. Альтернативы прошлого и будущего России в современной отечественной прозе / С. Козлова // Вестник Томского государственного университета. Филология. — 2008. — № 3 (4). — С. 73–81.
6. Матвієнко С. Історія як ореол гри / С. Матвієнко // Слово і час. — 2000. — № 2. — С. 24–27.
7. Новохатський Д. Альтернативно-історична природа роману Роберта Харріса «Фатерланд» / Д. Новохатський // Вісник Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. — 2013. — № 4 (263). — С. 143–151.
8. Островський І. Василь Кожелянко: «Українська культура повинна нав'язуватися, проштовхувати себе» [Електронний ресурс] / І. Островський // День. — 2001. — № 154. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/vasil-kozhelyanko-ukrayinska-kultura-povinna-navyazuvatisya-proshtovhuvati-sebe>.
9. Хук С. «Если бы» в истории / Перевод Б. М. Шпотова / Сидни Хук // Thesis. — 1994. — Вып. 5. — С. 206–215.
10. Шевчук З. Засоби моделювання історії в постмодерній українській прозі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / З. Шевчук. — Київ, 2006.
11. Яцук О. Експресивність як відчуття дійсності у романах Василя Кожелянка «Дефіляда в Москві», «ЛжеNostradamus» (мовний аспект) / О. Яцук // Мандрівець. — 2003. — № 3. — С. 47–51.

Стаття надійшла до редакції 24 березня 2014 р.